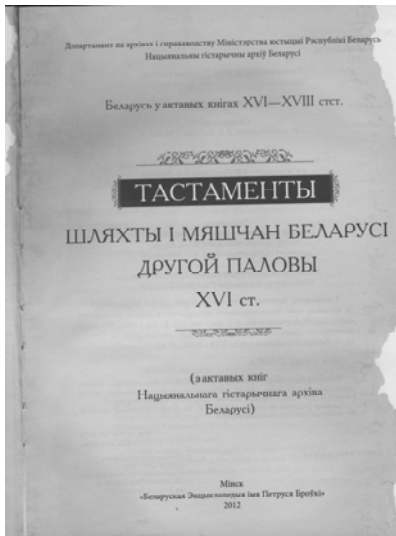

Рец.: «Тестаменти шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі)». Упоряднікі: А.Ф. Аляксандрава, В.У. Бабкова, І.М. Бобер. — Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2012. — 670 с. + Іл.

Тестаменти – унікальны за зместом історычны джерела – останнім часом усе б'льшэ прывертаюць увагу фахівцў р'знога профілю. Щороку в краінах Цэнтральна-Сх'днай Эўропы выходзяць друком зб'ркі тестаментў та дасл'джэння, прысвечаны р'зным аспектам складання актў останняй волі. Важлівым навуковым осередком з вивчэння даной праблематыкі став Варшавскі універсітет, де протягом 2009–2013 рокў відбулося п'ять міжнародных канферэнц'й п'д назвою «Funeralia testamentarne», аб'яднавши п'д адным дахам р'зных фахівцў з Польшы, Чэхіі, Украіны, Білорусі. Отже, «жалобна» тематика щороку набірае обертўв. Не стояць осторонь і білоруські історыкі.

2012 року в Мінську побачыла с'віт ошатно відана кніга – «Тестаменты шляхты і мішчан Білорусі другой паловы XVI ст.» – рэзултат багатор'чнай коп'тк' прац' білоруськіх архівістў з відд'лу давніх актў Нацыянальнага історычнага архіва Беларусі: Ольгі Володымір'вны Бабковай, Ірыны Мірон'вны Бобер, Альбіны Франц'вны Александровай. Відавнічы проект виконано у сп'впрац' з навуковцямі Інстытуту історыі Нацыянальнай акадэміі наук Беларусі.

Як справядліво зазначаюць упоряднікі, тестаменты населення білоруськіх земель другой паловы XVI ст. публікуваліся доволі р'дко і майже не былі запроваджаны до навуковага абігу. У перадмові прадставлена кароткы історыаграфічны огляд роб'т, прысвечаных даній тематыц'і, віданых у Польшы, Украіны, Білорусі, наголошуецься на актуальнасц'і і важлівасц'і публікац'і цих джерел.

Даныі зб'рнік не є корпусным віданням тестаментў за вказаныі праміжок часу, а сфармаваныі за віб'рковым прынцыпам. В його основу покладаны ірыг'нальныі тэксты з в'осмы фондўв Нацыянальнага д'ржавнаго історычнаго архіва Беларусі, зокрема:

- 45 тестаментўв за 1566–1598 рр. з фонду «Слонімскыі земскыі суд»

- 2 – за 1568–1597 рр. з фонду «Берестейський земський суд»
- 15 – за 1559–1597 рр. з фонду «Вітебський земський суд»
- 10 – за 1559–1599 рр. з фонду «Слонімський гродський суд»
- 9 – за 1578–1588 р. з фонду «Могилівський магістрат»
- 3 – за 1600 р. з фонду «Мінський гродський суд»
- 1 – за 1588 р. з фонду «Берестейський гродський суд»
- 1 – за 1587 р. з фонду «Новогрудський повітовий суд».

Таким чином, у збірнику представлені тестаменти з 30 актових книг, що відображають діяльність земських, гродських та міських канцелярій. Ще 15 відібраних упорядниками тестаментів не увійшли до збірника через незадовільний стан збереження (їх регести подаються окремим списком). Загалом опубліковано 116 тестаментів за 1559–1600 рр. Основна їх кількість (110) написана старобілоруською мовою, шість – старопольською. Переважна більшість документів публікується вперше, за винятком п'яти, які раніше друкувалися в багатотомному серійному виданні – «Актах Виленской Археографической Комиссии», т. 2, 6, 22.

Цікавою, з нашого погляду, є термінологія назви цього виду документів – крім звичної латинської форми «testament», «тестамент» і білоруського аналогу «тастамент», вживалися ще «дастамент», «дестамент», зрідка – «духовниця». Документи мають звичайний формуляр з усіма властивими їм клаузулами: інтитуляція, інвокація, диспозиція щодо душі і тіла, диспозиція щодо майна, санкція, корроборація, датація, субскрибція. Виняток у цьому відношенні складають тестаменти могилівських міщан, для яких були характерні лаконічність змісту, відсутність вступних формул, зосередження уваги на розпорядженні щодо майна. Така ж коротка формула, затверджена здавна у міській канцелярії, зберігалася в могилівських заповітах і в XVII ст.

Серед тестаторів – 80 чоловіків (чотири тестаменти належали одній і тій самій особі – Василю Тишкевичу, смоленському воєводі, мінському і пінському старості, який неодноразово змінював і доповнював свою останню волю (док. 73, 75, 76, 77)) і 32 жінки.

За підрахунками упорядників, згідно з віровизнанням укладачів представлені тестаменти поділяються на такі групи: 55 – належали православним, 21 – католикам, 3 – протестантам, 2 – мусульманам (татарам); для 35 осіб релігійна ідентифікація не визначена. Укладачі збірника для визначення віровизнання тестаторів керувалися наступними критеріями: місце поховання, згадка у тестаменті священника-духовника певної церкви, каплана чи вікарія.

За соціальною стратифікацією більшість тестаторів не належала до еліти тогочасного суспільства, а складалася з представників зем'янства (шляхти). Порівняно мало представлено тестаментів міщан: 9 актів могилівських міщан за 1578–1588 рр., 1 – вітебського, 1 – слонімського.

На жаль, у передмові до видання майже не приділено увагу самим тестаторам, інформацію про них читачам доведеться черпати безпосередньо з документів, що публікуються. Для українських дослідників може бути цікавим тестамент володимирського підкоморія Яна Бокія Печифостського, укладений 4 жовтня 1597 р., вписаний до луцьких земських книг 6 жовтня 1597 р., до берестейських земських книг – 13 жовтня того ж року (док. № 33).

Останній у збірнику тестамент (док. № 116) належить Щасному Вельяминовичу Рутському, батькові відомого уніатського митрополита київського, галицького і всієї Русі Йосифа Вельямина Рутського (нар. 1574, митрополит з 1613, пом. 1637 р. у Дермані). Документ, який проливає світло на історію роду Вельяминовичів, колись зберігався в родинному архіві маєтку Рута, а нині – у фонді Новоградського земського суду НІАБ. Тестатор був активним членом протестантської громади на Новоградщині, про діяльність якої збереглося обмаль документів.

У передмові наявні деякі недоречності, зокрема зазначено, що «12 тестаментів написані міщанами» (с. 27). Як відомо, самі міщани не писали тестаментів, чимало з них взагалі були неписьменні. Ця прерогатива належала міським писарям і канцеляристам, які зі слів помираючого фіксували його останню волю.

Загалом, приємно відзначити високий археографічний рівень видання; упорядники дотрималися основних археографічних принципів. Тексти публікуються повністю (без скорочень), усім присвоєні авторські заголовки, зазначені дати укладання тестаментів і, що важливо, – записи про актикацію у книги після смерті тестаторів. Документи розміщені за типологічно-хронологічним принципом. Наприкінці передмови докладно обумовлено археографічні засади видання. Науково-довідковий апарат складають іменний і географічний покажчики, тлумачний словник, перелік умовних скорочень.

Під час тривалої пошукової праці над цим виданням упорядники виявили ще 114 тестаментів з гродненських книг земського і гродського судів другої половини XVI ст. Їх планується видати окремим томом. Залишається побажати колективу архівістів НІАБ, щоб наступний археографічний проект якомога швидше втілювався у життя.

Наталія Білоус